

ПРОФЕСОР ІВАН ЗАМША – ДІЯЧ УКРАЇНСЬКОЇ СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКОЇ КООПЕРАЦІЇ

О. П. Ференець, к. і. н., доцент

А. В. Тимчук, здобувач*

Житомирський національний агроекологічний університет

Зроблено спробу привернути увагу дослідників історії української кооперації в сільському господарстві на висвітлення ролі діяча української кооперації 20-30-х рр. минулого століття І. Замші та показати його внесок у формування кооперативного руху, його наукових основ та боротьбу за виживання українського селянства.

На нинішньому етапі, коли Україна стала незалежною і шукає свої шляхи побудови економічно сильної держави, слід вирішити багато соціальних проблем, розпорядитись тими природними багатствами, якими є українська земля, її надра та інтегруватись у світову економіку, знайти місце на світовому ринку. На ці шляхи вкаже наука про кооперацію. І особливо про сільськогосподарську кооперацію, яка у 20-30 рр. минулого століття забезпечила вирішення проблем відродження та рентабельного ведення сільського господарства.

Якраз в цій сфері може бути прикладом діяльність маловідомого в наш час доктора економічних наук, професора Івана Замші (1895–1978). Досліджень з цієї проблеми майже немає, тому, що всі його наукові праці з проблем кооперації знаходяться в закритих фондах бібліотек. Опублікована невелика стаття в Енциклопедії сучасної України [1, с. 217] та ще менша в Енциклопедії українознавства [2, с. 743], а також стаття в Українському щоденнику «Свобода» [3], що виходить в Нью-Йорку. Було декілька радіопередач в програмі «Голос Америки», ще у 80-ті роки ХХ ст. Отже, метою статті є спроба заохочення дослідників історії кооперативного руху, пошуків наукових праць та оприлюднення наукових концепцій професора І. Замші.

Народився Іван Замша 8 жовтня 1895 р. у с. Розкішна Таращанського повіту на Київщині. Ще будучи учнем прогімназії в містечку Ставище, а потім працюючи на далекому Сході (а це був час підготовки до великих революційних потрясінь), він, передусім, замислювався над долею селянства, вирішення його соціальних проблем. В цьому йому багато допомогли праці М. Туган-Барановського та інших економістів-кооператорів. І. Замша дістався

---

* Науковий керівник – д. е. н. Є. І. Ходаківський.

висновку, що майбутнє селян належить кооперації. Він погоджується з М. Туган-Барановським, який критикує В. Леніна, що бачив в кооператорах експлуататорів [4, с. 329]. М. Туган-Барановський стверджував, що «участие крестьянина в сельскохозяйственных кооперативах диктуется его настоятельными экономическими интересами» [5, с. 279].

У роки Першої світової війни І. Замшу призвали служити «царю й отечеству». І коли у російській армії утворились національні підрозділи, він став їх активним учасником і головою української громади. Літом 1917 р. І. Замша вже на своїй батьківщині і утворює Кооперативний союз в повітовому містечку Тараща. Але йому недостатньо знань і тому на початку 1918 р. він вступає на Вищі інструкторські курси кооперативних керівників українського центру в Києві. Засновником і викладачем цих курсів був Народний Секретар (міністр) земельних справ першого Українського Уряду, створеного Центральною Радою 28 червня 1917 р., відомий вчений кооператор Б. Мартос.

Слід підкреслити, що це була пора дискусій в Центральній Раді з проблем побудови Української держави, її економіки та вирішення соціальних проблем, передусім, чергу основної частини населення України – селян. І Замша повністю підтримує Б. Мартоса у питаннях створення міцного сільського господарства саме на кооперативній основі, через сільську кооперацію. Ці погляди І. Замша передає слухачам курсів, критикуючи економічну політику більшовиків періоду воєнного комунізму – продрозверстку. Після закінчення курсів І. Замша стає викладачем цих курсів і одночасно є студентом Українського кооперативного інституту, який закінчив в 1923 р.

Після закінчення інституту його залишають для дослідницької роботи на кафедрі. Це був період НЕПу. Наукова діяльність І. Замші зводилась до обґрунтування демократичної природи та неприбуткового характеру діяльності кооперативів, що словами професора А. Пантелеймоненка було характерним для дослідників того часу і «відображало бажання передових економістів надати рухові кооперативів масового характеру» [6, с. 32]. Слід зазначити, що ця ідея й у наші часи знайшла широку підтримку. Зокрема, професор В. Зіновчук зазначає, що кооператив є підприємством особливого типу, яке здійснює свою діяльність на неприбутковій основі (тобто надає послуги за мінімально можливою винагороду), і це визначає його соціально-економічну природу, відображає найважливіші фундаментальні організаційні принципи [7, с. 152].

Кооперативна діяльність І. Замші позначена на той час й в Дніпросоюзі, одному із відділів Українського кооперативного союзу.

Там він очолював видавничий відділ. Це була та нива, де І. Замша міг найкраще проявити, оскільки тривав період українізації, існувала можливість просвітити неписьменного українського селянина, дати йому знання з елементарних основ економіки, кооперативного руху. Саме в той час були опубліковані монографії А. Бітуса «Як селянинові роздобути гроші для господарства», А. Герниченка «Курс хліборобства», «Сільськогосподарська енциклопедія», «Економіка землеустрою» за редакцією В. Степаненка [8, с. 64].

Слід підкреслити, що на зламі 20–30 рр. уже чітко утвердилась диктатура «вождя всіх часів і народів» Й. Сталіна, проголошено курс на індустріалізації та колективізації. Кооперація поступово відтіснялася з передових позицій – їй відводилося роль першочергового обслуговування партійно-радянського апарату, робітничого класу. За цих історичних обставин І. Замша у своїх лекціях, а він уже викладав в інституті Наркомтяжпрому та очолював планово-економічну кафедру, критикував більшовицький курс на порушення природних законів розвитку економіки, модернізацію кооперації, про збиткування над селянами. Його неодноразово заарештовували. І він зосередився на дослідженнях з методики обліку, фінансах та ревізії. З цих проблем він захистив докторську дисертацію. У 1934 р. йому присвоїли вчене звання доктора економіки. І Замша викладає економічні дисципліни у вузах Києва, але наукові розробки про кооперацію не полишає.

Слід підкреслити, що І. Замша був одним із провідних консультантів Всеукраїнської спілки споживчої кооперації. Він добре знав кон'юнктуру ринку, особливо світового. У 20-х рр. конкуренти почали витіснити з європейського ринку основний товар з України – зерно, то за порадою І. Замші з України почали експортувати овочі. Почалося з того, що Всеукраїнська спілка споживчих товариств стала учасником відомої Брюссельської виставки зразків продуктів сільського господарства. Там експонувались українські картопля, цибуля, хрін, мак, квасоля, насіння гарбуза [9].

За часів німецької окупації професор І. Замша – один з фундаторів Української кооперативної спілки, яка мала назву ВУКООПСІЛКА. Тут він очолює фінансове управління. В той час він викладає економічні дисципліни у вузах Києва, а в своїх наукових працях обґрунтовує теорію кооперації сільських трударів як єдино правильного шляху до процвітання сільського господарства. Після війни професор І. Замша у Західній Німеччині і не залишає своєї наукової роботи. Він один із засновників Української високої економічної школи у Мюнхені, в якій очолював планово-економічну

кафедру. З 1952 р. переїхав до США, де займався науково-педагогічною та організаційною роботою, написав ряд статей з історії кооперативного руху в Україні. Помер І. Замша 15 листопада 1978 р.

Висновки. Світогляд, науково-педагогічна та практична діяльність професора І. Замші є вагомим вкладом в аналіз розвитку кооперації в Україні, її місце серед різноманітних форм господарювання в сільському господарстві в оцінці результатів праці українського селянина. Наведені факти його діяльності та наукові висновки можуть служити прикладом для розвитку економічної науки взагалі і, зокрема, науки про кооперацію. А для сучасних дослідників історії розвитку кооперації в Україні, формування нових наукових концепцій кооперації в час створення міцного українського сільського господарства та вихід його на світовий ринок є підґрунтям для нових наукових та організаційних пошуків. Наукові праці професора І. Замші повинні бути вилучені із закритих фондів і стати предметом вивчення всіх, хто цікавиться цими проблемами.

Список використаних джерел

1. Енциклопедія сучасної України. – Т. 10. – К., 2010. – С. 217.
2. Енциклопедія українознавства. – Т. 2. – К., 1994. – С. 743.
3. Український щоденник «Свобода». – 17 листопада 1978 р. – Нью-Йорк.
4. Ленин В. И. Полн. Собр. Соч. – Т. 24. – С. 329.
5. Туган-Барановский М. И. Социальные основы кооперации. – М.: Экономика, 1989. – С. 279.
6. Пантелеймоненко А. О. Становлення кооперації в українському селі. – Полтава. РВЦ ПУСКУ. – 2006. – С. 10.
7. Зіновчук В. В. Організаційні основи сільськогосподарського кооперативу. – К.: Логос. – 1999. – С. 33.
8. Книгоспілка. Каталог українських книжок. – Харків – Київ. Книгоспілка. – 1925. – 64 с.
9. Центральний державний архів Вищих органів влади та управління України. – Ф.296, оп.3, спр.1708. арк.79.